

Egységes vagy nemzetekre tagolt választóközönség? Szavazói magatartás Európa új és régebbi demokráciáiban

Wouter van der Brug, Mark Franklin és Tóka Gábor

In: *A 2004. évi európai parlamenti választások: Pártok és szavazói magatartás nemzetközi összehasonlításban*, szerk. Tóka Gábor és Batory Ágnes. Budapest: DKMKA, Századvég, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet, pp. 273-291.

Vajon az új demokráciák szavazói másképpen viselkednek, mint a régi demokráciák szavazói? Másképpen fogalmazva, szükségesek a tapasztalatok ahhoz, hogy a szavazók választói kötelességüknek szofisztikált módon tegyenek eleget? E tekintetben fontos közvetítő szerep juthat a pártrendszerek stabilitásának. A még meg nem szilárdult pártrendszerekben a szavazók számára nagyobb nehézséget jelenthet, hogy megállapítsák egyes pártok ideológiai elkötelezettségét, és ez alapján szavazzanak. Adódik a kérdés, hogy vajon milyen eltérések figyelhetők meg a szavazók döntéseit befolyásoló tényezőkben a régi demokráciák és azok között, amelyek csak az utóbbi 15 évben tart szabad választásokat?

A 2004 júniusi európai parlamenti választások kivételes laboratóriumi körülményeket teremtettek ahhoz, hogy megvizsgáljuk a régi és új demokráciák összehasonlítását igénylő problémákat, beleértve a fent kifejtett kérdéseket is. E választások során az Európai Unió polgárai 25 országban járultak a szavazóurnákhoz azért, hogy egy új Európai Parlamentet válasszunk. Ezek közül tíz ország szavazói először vettek részt az EP választásokon, míg más országok választói – attól függően, hogy mikor csatlakoztak az Európai Unióhoz vagy annak elődjéhez – már 2-5 korábbi EP választáson is voksolhattak.

E tanulmányban minket nem annyira az érdekel, hogy ezekből a választásokból mit tudhatunk meg közvetlenül az Európai Unió kormányzásáról, hanem az, hogy mit árulnak el a szavazói magatartásról. Számunkra az EP választások ablakként szolgálnak azon tagországok országos politikai rendszerére, amelyekben a EP választásokat követő hetekben a szavazók közül véletlen mintavétellel kiválasztott egyéneket interjúváltunk meg. Ez lehetővé tette, hogy ugyanazokat a kérdéseket a választási ciklus ugyanazon pontján (még az új Európai Bizottság felállása előtt) tegyük fel sok ország polgárainak, akik ráadásul ugyanazon választáson vehettek részt néhány héttel korábban. Bár, sok kérdés kapcsolódott a tárgyalt választások színteréhez, az európai arénához, az általunk elsősorban vizsgált kérdések azok, amelyek bármely politikai arénához köthetőek. Számunkra e tanulmányban az EP választások nem jelentenek mást, mint annak lehetőségét, hogy a párt-preferenciák meghatározóit Európa-szerte a lehető leghasonlóbb körülmények között vizsgálhassuk.

E munka során kihasználjuk azt a tényt, hogy az EP választások nem „valódi választások”, vagyis nem döntő a befolyásuk az Európai Unión belüli hatalomelosztásban. Ezzel összhangban az 1979-es választásokat követő legelső tanulmányok „másodrendű országos választásokként” jellemezték e választásokat (Reif és Schmitt 1980; Reif 1984). Az, hogy a hangsúly az „országos” szón volt, azt kívánja tudtunkra adni, hogy e választások nem jelenítettek meg olyan problémákat, amelyek a választók országos politikai élethez kötődő viselkedését megváltoztatták volna. Bár az EP választások a különböző tagországokban egy időben zajlanak, azok valójában különálló nemzeti választások. A legújabb kutatások (Schmitt és Mannheim

1991; Eijk és Franklin 1996c; Schmitt és Thomassen 1999; Brug és Eijk 2005) sem kérdőjelezték meg a választások nemzeti (tehát korántsem páneurópai) jellegét.

Az a kérdés, hogy az EP választások vajon miért nem voltak képesek európai ízt adni e választásoknak, már eddig is nagyszámú kutatást inspirált és nem kétséges, hogy e kutatások a jövőben is folytatódni fognak. Az egyik lehetséges oka annak, hogy egyidejű országos kampányok zajlottak az egyes tagországokban az az, hogy a tagországok szavazóinak a politikai élethez való viszonya annyira eltérő, hogy az lehetlenné tesz egy közös választási kampányt és egy ilyen kampányon alapuló döntést. Ennek megfelelően a *Choosing Europe?* (Eijk és Franklin 1996c) kötet egyik elsődleges kérdése az volt, hogy vajon ha 1989-ben az akkori tagországok választói lehetőséget kaptak volna arra, hogy valóban európai választásokon szavazhassanak, vajon képesek lettek volna-e élni ezzel a lehetőséggel. A kutatások eredményeképpen a válasz egyértelmű igen volt. Mint ahogy a kötetben kifejtették:

„Csupán egy másik pártrendszerre, másik választási rendszerre, és eltérő politikai kérdésekre van szükség ahhoz, hogy egy holland választót (például) spanyol választóvá tegyünk. És ha már a megfelelő impulzusok hatására a holland szavazókat spanyol szavazókká tehetjük, akkor miért ne tudnának európai szavazókká válni?” (p. 38).

A szerzők a *Choosing Europe?* kötet nagy részét annak szentelték, hogy megmagyarázzák, vajon az EP választások során miért is nem jelennek meg a megfelelő összeurópai impulzusok. Következtetések (bár azokat azóta tovább finomították) még ma is érvényesek.

Azonban annak kérdése, hogy vajon az európai választók a megfelelő impulzusok hatására képesek lennének-e valódi európai szavazókként viselkedni, ismét előtérbe került tíz új tagország 2004-es csatlakozásával, amelyek közül nyolcban a demokratikus választások nem tekintenek vissza távoli múltra. Amennyiben a szofisztikált választói döntésekhez hosszú távú tapasztalatra van szükség, akkor e nyolc ország szavazói még nem biztos, hogy ugyanúgy viselkednének egy valóban európai választáson, mint a többiek.

E fejezetben ugyanazt a kérdést tesszük tehát fel a mai Európai Unióval kapcsolatban, mint amelyet a *Choosing Europe?* című kötet az 1989-es Európai Közösséggel kapcsolatban kérdezett. Hasonló módon hoznak-e politikai döntéseket a különböző országok szavazói? Különös figyelmet fogunk szentelni itt a szavazók által használt heurisztikák, gondolatmankók esetleges különbségeinek. Amennyiben ezek mégis hasonlóak, akkor megállapíthatjuk, hogy az új tagállamok választói már rendelkeznek azokkal a magatartási mintákkal, amelyek a régebbi tagországok választóit jellemzik. Az a kérdés, hogy lehetne-e valódi európai választásokat tartani, most is ugyanolyan fontos, mint korábban, és amennyiben a választói magatartás hasonlóan bizonyul az új és a régi tagországok között, megállapíthatjuk, hogy az Európai Unió nyolc új demokráciával való bővülése nem gördít újabb akadályt annak útjába, hogy ténylegesen is európai választások tartsanak majd valamikor a jövőben.

Elméleti várakozások

Konkrátan milyen különbségeket feltételezhetnénk a konszolidált és az új demokráciák között a választói magatartás tekintetében? A szavazói magatartás irodalmának alapvető

feltételezése – még ha azt ritkán mondják is ki ilyen nyíltan – az, hogy bárhol élnek is, az emberek hasonlóak. Ha országonként eltérően viselkednek, akkor az azért van, mert más-más helyzetben találják magukat. Ha azonban az egyik országban található körülményeket másik országban reprodukálnánk, az ottani választók is hasonlóan viselkednének.

A szavazói döntés tekintetében releváns különbségek azokból a forrásokból eredhetnek, amelyekből a választók gondolatmankóikat merítik. Végül is, nincs olyan választási rendszer, ahol a szavazók mélyreható kutatásokat végeznének a választásokon felmerülő politikai alternatívákkal kapcsolatban (Downs 1957; Conover és Feldman 1984; Granberg és Holmberg 1986; Brug 1997). Ehelyett megbízható források – leggyakrabban az egyes szavazókhoz közelálló társadalmi, vallási vagy politikai szervezetek, vezetők vagy média – által kínált gondolatmankókra támaszkodnak. A konszolidált demokráciákban a választások során hatást gyakorló legfontosabb társadalmi referencia csoportok a politikai pártok. A politikai pártok mindenekelőtt olyan szereplők, amik úgy adnak értelemet a politika világának, hogy a jól csomagolt alternatívák egyszerűsített menüjébe rendezik az általuk kínált politikai megoldásokat. A pártok azonban csak olyan mértékben képesek szabadon változtatni programjukat, amilyen mértékben függetlenek más társadalmi – etnikai, osztály vagy vallási – csoportoktól.

A valamivel szofisztikáltabb szavazók képesek az elérhető politikai alternatívákat olyan átfogóbb eszmerendszerek mentén rendezni, mint például a liberalizmus vagy konzervativizmus. Európában a leggyakrabban használt ideológikus fogalmak a jobb- és a baloldal. A választók a politikai megoldásokat a bal-jobb skálán elfoglalt helyük alapján sorol(hat)ják be, és a pártok is rendre ez alapján határozzák meg egymáshoz való viszonyukat. Még a legszerteágazóbb politikai különbségeket is többnyire a bal-jobb skálának megfelelően szokás leegyszerűsíteni.

Emellett a szavazók stratégiai kérdéseket is figyelembe vesznek. Általában inkább szavaznak olyan pártokra, amelyeknek jó esélye van jelentős befolyást gyakorolni a kormányzás menetére. Azok a pártok, amelyek valószínűleg nem lesznek képesek a kormányalakításba döntően beleszólni, veszítenek vonzerejükből. Ennek következtében a választók – ha minden más egyforma - többnyire a nagy pártokra szavaznak.

Tehát a konszolidált demokráciák választói a referencia csoportok által nyújtott gondolatmankókra, a politikai alternatívák bal-jobb skála mentén való elhelyezésére és stratégiai megfontolásokra támaszkodnak. Más e a helyzet az új demokráciákban? Az előbb említett tényezők mind ugyanakkora relatív erővel rendelkeznek ott is?

A történelmi tények azt mutatják, hogy az új demokráciák szavazóit általában a megszokottnál erősebben befolyásolják a társadalmi csoportidentitások, és kicsit kevésbé a pártok politikai álláspontjai (és ezzel együtt vélhetően a stratégiai megfontolások is). A szakirodalom némileg ellentmondó a tekintetben, hogy ugyanez tapasztalható e a kommunista uralom után demokratizálódó országokban. Egyrészt történelmi tény, hogy a kommunista pártok mindent megtettek azért, hogy megszüntessék, vagy elnyomják a vallási és osztálykülönbségeket, ami arra enged következtetni, hogy e tényezők hatása kicsi lesz a poszt-kommunista társadalmakban (Lindstrom 1991; White *et al.* 2000; Meulemann 2004). Másrészt viszont olyan országokban, ahol a pártrendszer új és még a változás állapotába van, a választóknak nagy szükségük van olyan gondolatmankókra, amelyeket a társadalmi és etnikai-vallási különbségek hangsúlyozása „olcsón” megteremthet (Kitschelt 1992; Klingeman és Wattenberg 1992; Tóka 1992; Evans 1996a, 1996b; Mateju és Rehakova 1996, Szelenyi *et al.* 1997; Tomka és Zulehner 1999; Gijssberts és Nieuwbeerta 2000). Ennek következtében nincsenek elvárásaink a társadalmi csoporttagság relatív hatásáról a szavazói döntésekre Kelet-Európában más tényezőkkel vagy a

régebbi demokráciákkal összehasonlítva. Határozott hipotézist állíthatunk azonban fel a politikai állásfoglalások új és régi demokráciákban játszott relatív szerepe tekintetében.

Ennek az az oka, hogy az új és a régi demokráciák között fennálló egyik legfontosabb különbség az, hogy az utóbbiban már megszilárdult a pártrendszer. A konszolidált demokráciák konszolidált pártrendszerei több egymást követő választás során nagyjából azonosak maradnak. Az, hogy a politikai hatalomért versengő pártok a bal-jobb skálán ugyanott helyezkednek el több választáson át, akarva-akaratlan oktatási célokat is szolgál, mivel a választók megtanulják kiismerni magukat a politikai rendszerben. Ezzel szemben az új demokráciákban a pártok viselkedése/programja nem feltétlenül konzisztens. A pártok nem biztos, hogy elnyerték végső formájukat és méretüket, elfoglalták stabil helyüket a bal-jobb skálán. Egy újonnan demokratizálódó országban a pártok valószínűleg folyamatosan a gyorsan változó társadalmi és politikai lehetőségekhez idomítják ideológiai színezetüket. A pártok identitásában és a bal-jobb tengelyen elfoglalt helyében gyakran bekövetkezett változások összezavarhatják a választókat, és megnehezítik, hogy a választók átmenjenek a régi demokráciákban már lejátszódott tanulási folyamatokon, és esetleg olyan alapvető információk tekintetében is bizonytalanok maradhatnak, mint az egyes pártok várható mérete (vö. Rose 1995; Rose és Mishler 1998; Miller és Klobucar 2000). Amennyiben a szavazók nem tudják, hogy melyek a hatalomért folytatott versenyben eséllyel induló pártok, nem tudják alkalmazni azokat a stratégiákat, amelyek a régebbi politikai rendszerekben lehetővé teszik, hogy a szavazók kiválasszák a versengő pártok közül azokat, amelyek esélyesek arra, hogy a kormány meghatározói pártjai legyenek.

Mindazonáltal hangsúlyozni szeretnénk, hogy nem azt várjuk, hogy az új demokráciák több hasonlóságot mutassanak egymással, mint a konszolidált demokráciák. Különböző országok eltérő sebességgel konszolidálják pártrendszereiket, és eltérő mértékben ajánlanak választóiknak világos, könnyen kiismerhető választásokat. Előfordulhat, hogy némelyikben már elég idő telt el ahhoz, hogy az új EU tagok pártrendszere nagymértékben konszolidálódjon (Kitschelt *et al.* 1999).

Így tehát az új pártrendszerek között legalább annyi különbség lehetséges, mint az új és régi pártrendszerek között. Ennek ellenére azt várjuk, hogy a pártok bal-jobb skálán való elhelyezkedése kisebb hatással van a poszt-kommunista országok szavazói döntéseire, a különböző konkrét politikai kérdések hatása viszont nagyobb arányú lesz. Ez összhangban lenne azon korábbi kutatási eredményekkel, amelyek azt mutatják, hogy olyan országokban, ahol az ideológiai tényezők kisebb szerepet játszanak, mert a szavazók nem tudják a bal-jobb dimenzió mentén elhelyezni a pártokat, az egyes konkrét politikai kérdések hatása megnő a szavazói döntésekre (Eijk és Franklin 1996c).

Módszerek

E tanulmány a 2004-es Választáskutatási Projekt (*European Election Study Project*) adataira támaszkodik. A szavazói döntést meghatározó tényezőket hasonlítjuk össze 13 régi (Ausztria, Ciprus, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Görögország, Írország, Olaszország, Hollandia, Portugália és Spanyolország) és 7 új demokrácia (Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia)

között.¹ Minden országban azon válaszadók által szolgáltatott adatokat vesszük figyelembe, akik megválaszolták azt a kérdést, hogy részt vettek-e az a legutóbbi európai parlamenti választásokon. A teljes itt vizsgált minta mérete 20 497, amely országonként átlagosan 1 025 választ jelent. A legkevesebb válasz Görögországban (430) a legtöbb Észtországban (1 606) áll rendelkezésre.

A pártválasztás elemzésének leggyakrabban használt módszerei, mint például a multinomiális logit analízis nem teszik lehetővé kérdésünk megválaszolását. A függő változónk – pártválasztás – nominális változó, amely minden országban eltérő választási halmazt tartalmaz. Mindaddig, amíg nem szándékozunk e változót dichotóm változóként definiálni (ilyen lenne például a válaszok kormánypárt melletti vagy elleni szavazatok alapján való felosztása), 20 különálló ország tanulmányt kell kiviteleznünk anélkül, hogy bármilyen országok közötti egyértelmű összehasonlítás lehetséges lenne.

Ezért kutatásunk a *Choosing Europe?* (Eijk és Franklin 1996c) kötet által használt módszerre fog támaszkodni. Minden országban arra kértük a választókat, hogy pártrendszerük minden releváns pártját² egy 10 fokú skálán helyezték el aszerint, hogy *valaha is* mekkora valószínűséggel szavaznának rájuk. E kérdéseket úgy terveztük meg, hogy belőlük következtetni lehessen a válaszadók az egyes pártokra való szavazási hajlandóságára (Eijk és Franklin 1996c; Eijk 2002; Eijk *et al.* előkészületben). Az egyszerűség kedvéért a pártpreferenciákat kifejezésének tekinthetjük ezeket és tudjuk, hogy a szavazók a leginkább preferált pártra szavaznak.³ Bár a szavazási hajlandóság mérése sokféle célt szolgálhat, számunkra ennek legfontosabb funkciója az, hogy segítségével olyan függő változót – a pártpreferencia mértéke – kapunk, amely lehetővé teszi az országok közötti összehasonlítást. Ha olyan adatmátrixot hozunk létre, amelyben minden szavazó annyiszor jelenik meg, ahány párttal kapcsolatban kifejezésre jutott a pártoknak tulajdonított hasznossági értékeket, feltehetjük azt a kérdést, hogy „mi tesz egyes pártokat rokonszenvesé a választók számára?” Mivel a szavazók általában arra a pártra szavaznak, amelynek a legmagasabb pontszámot adják a szavazási szándékkal kapcsolatos kérdésnél, ezért annak a „mi tesz egyes pártokat preferálttá a választók szemében?” kérdésre adott válasz egyenértékű az arra a kérdésre adott válasszal, hogy „mi határozza meg azt, hogy a szavazók melyik pártra szavaznak?” E módszer validitását másutt már bebizonyították (Tillie 1995; Eijk *et al.* 2006), így erre itt most nem térünk ki.

E tanulmányban e módszer legnagyobb erénye, hogy bár a szavazási hajlandóságra vonatkozó kérdést az egyes pártokkal kapcsolatos preferenciák vonatkozásában tettük fel, a szubjektum-objektum adatmátrixban megjelenő pártpreferenciák már nem egyes pártokra, hanem a pártokra általában vonatkoznak. Így a pártválasztások nemzetközi összehasonlításához használható adatbázist nyerhetünk az országonkénti szubjektum-objektum adatmátrix révén.

A gondot igazából az jelenti, hogy hogyan hozzunk létre jól értelmezhető független változókat. A pártjellemzők figyelembe vétele magától értetődő. Így bevezettük a pártméretet mérő változót, amely a választók által esetlegesen figyelembe vett stratégiai megfontolások

¹ Az elemzéshez szükséges adatok nem állnak rendelkezésre Litvánia, Málta, Belgium, Luxemburg és Svédország tekintetében.

² E kérdést csak a törvényhozásban képviselt, vagy az európai parlamenti választásokban a képviselői helyekért eséllyel induló pártokkal kapcsolatban tettük fel.

³ A régi EU tagoknál ez 93%-os gyakorisággal fordul elő, ld Eijk és Franklin (1996c).

hatását engedi megvizsgálni: az a feltevésünk, hogy amennyiben két vagy több párt egyformán preferált egy választó által, akkor e pártok közül a legnagyobbra fog szavazni.

Az adatbázishoz kapcsolódó egyéni szintű változók bevezetése már kevésbé egyértelmű. A pártok bal-jobb oldali besorolása és a szavazók európai integrációhoz fűződő nézetei kapcsán az adatgyűjtés során a szavazóknak nemcsak önmaguk álláspontját kellett meghatározniuk, hanem minden egyes vizsgált pártot is el kellett helyezniük ugyanazon skála mentén. Így ezek a változók átalakíthatóak úgy, hogy képesek legyünk minden szavazó saját álláspontja és az egyes pártok skálán elfoglalt helye közötti távolságot mérni. Amennyiben a választók azokat a pártokat támogatják, amelyek közel esnek hozzájuk a bal-jobb skálán vagy az európai integrációval kapcsolatos véleményük alapján, akkor ezek a távolságok negatív kapcsolatban állnak az adott pártra való szavazási hajlandósággal: minél kisebb egy választó és egy párt között a távolság, annál nagyobb mértékben preferálja a választó az adott pártot. Ha egy válaszadó egy bizonyos párttal kapcsolatban nem adott választ, akkor a hiányzó információt az adott párt helyének az országos mintából számolt átlagával helyettesítettük. Viszont ha a válaszadó saját pozíciójával kapcsolatos információ hiányzott, akkor a távolságra vonatkozóan minden esetben hiányzó érték szerepel az adatbázisunkban.⁴

Alapvetően lehetséges lenne hasonló deduktív transzformáció minden olyan esetben, ahol ismerjük a választók és a pártok pozícióját. Például a katolicizmussal kapcsolatos affinitást mérhetnénk úgy, hogy minden egyes alkalommal 1-et rendelhetnénk azokhoz az esetekhez, ahol egy katolikus szavazó egy katolikus párttal állítható párba, míg minden más esetben 0-át rendelünk az adott változón a szóbanforgó esethez. A gyakorlatban gyakran nem ismerjük, hogy egy párt milyen helyet is foglal egy bizonyos független változóval kapcsolatban, így a szavazók és pártok közötti kapcsolatot induktív úton kell kikövetkeztetni. Erre azelőtt került sor, mielőtt a szubjektum-objektum adatmátrixot létrehoztuk volna. Például, ha létre akarunk hozni egy olyan változót, amely a válaszadók társadalmi osztálya és egy párt közötti affinitást méri, regresszió-elemzést alkalmazunk, amely a válaszadók társadalmi helyzetére nézve rendelkezésre álló adatokból meghatározza az adott pártra való szavazási hajlandóságot. Ezeket a statisztikai terminológiával y-kalapnak nevezett, induktív úton megállapított valószínűségeket aztán egy új változóként eltároljuk, és ez lesz a továbbiakban a társadalmi osztály független változónk a szubjektum-objektum adatmátrixok elemzésében. Ezek az y-kalapok tehát az eredeti független változók egyszerű lineáris átalakításai, amelyek azt mutatják be, hogy bizonyos jellemzők (mint pl. az osztálypozícióra vonatkozó információk) alapján mi az egyes szavazók várható válasza az egyes pártokra való szavazási hajlandóságukkal kapcsolatban.⁵ Ennek eredményeként az y-kalapok nagyszerűen használhatók a szubjektum-objektum mátrix elemzésében, mivel lehetővé teszik a pártok és országok közötti összehasonlítást a tekintetben, hogy hol erősebb az adott tényezők (mint pl. az osztálypozícióval, vagy éppen a vallással, vallásossággal összefüggő tényezők hatása a pártválasztásra.

⁴ Ilyen módon az összes válaszadók 80%-a maradt az elemzendő mintában. Amennyiben azok a válaszadók válaszait sem vettük volna figyelembe, akik nem válaszolták meg a pártpozícióval kapcsolatos kérdéseket az elemzendő minta további 25%-kal lett volna kisebb.

⁵ Ezek az eredmények elemzési problémákat vetnek fel, amennyiben a változók átlag különbözik országról országra. Ennek ellensúlyozására minden értékből kivontuk minden egyes ország átlagértékét.

Az olyan változók tekintetében is, mint az életkor, amelyekhez nehéz lenne megfelelő párttulajdonságot rendelni, létre lehet hozni y-kalapot és úgy értelmezni ezeket, mint amelyek a kérdéses egyéni tulajdonság alapján magyarázzák a pártpreferenciákat. Így bár nem rendelkezünk az e változókkal kapcsolatos, távolságot mérő adatokkal (tehát hogy egyes pártok milyen közel állnak egyes korcsoportokhoz), amelyek alapján deduktív úton meghatározhatnánk az adatmátrix szavazó-párt kapcsolatát, az y-hat átalakítás induktív úton mégis létrehozza ezt a kapcsolatot. Ily módon páronként és országonként hozunk létre független változókat. Ezek beilleszthetők a szubjektum-objektum adatmátrixba, amelyben a függő változót minden ország minden pártjára vonatkozó preferenciákból konstruáltunk. Így épül fel az e tanulmányban használt adatbázis.

A pártválasztással kapcsolatos szakirodalom arra figyelmeztet, hogy a bal-jobb tengelyen, illetve az európai integrációval kapcsolatban mért távolság mellett kontrolálni kell a következő változók hatását is: életkor, társadalmi osztály, iskolázottság (Swyngedouw *et al.* 1998), nem (Gidengil *et al.* 2005), milyen konkrét politikai kérdéseket tart az illető fontosnak, vallás (mind a felekezet és a vallásosság mértéke), a kormány teljesítményével való elégedettség, sőt esetleg a szavazók demokráciával való elégedettsége is (Eijk *et al.* 1999).⁶ Természetesen olyan változók is szóba jöhetnének, amelyek az EES adatbázisban nem szerepelnek, de ezeket itt nem tudjuk figyelembe venni. A társadalmi osztály mérése meglehetősen vitatott téma. Mi egy, a foglalkozásra vonatkozó dichotóm változócsoporthoz szerepeltettünk abban a regresszió-elemzésben, amelynek során egyetlen y-kalap változót generálunk a pártpreferenciákra gyakorolt társadalmi „osztály” hatások mérésére. A vallás itt a felekezethez való tartozás és a templombajárási szokások alapján kialakított képzett változó, ami szintén egy y-kalap változót eredményez. Az életkor egy években mért intervallum változóból ered, amit szintén egy y-hat változóvá alakítottunk át aszerint, hogy az egyes pártok szavazóira milyen életkori profil jellemző. A különböző politikai témák fontosságát nyílt végű kérdéssel vizsgáljuk, amely során azt kérdeztük, hogy mi a válaszadó országát érintő legfontosabb probléma. A válaszokat először dichotóm változók halmazaként, majd pedig egy y-kalap változóként definiáltuk újra. A „kormánnyal való elégedettséget” és a „demokráciával való elégedettséget” szintén először dichotóm változókká alakítottuk. Azért, hogy e változók pártpreferenciákra gyakorolt hatását megbecsülhessük a fent említett módon y-kalap változókká alakítottuk őket, és így lehetővé vált hatásukat pártok és országok között összehasonlítani.

Az alkalmazott módszer tehát a fenti kontroll-változók lineáris transzformációján alapul. Az y-kalap változók hatása – majdhogynem szükségszerűen – mindig pozitív irányú lesz. A módszer előnye az, hogy úgy teszi lehetővé számunkra az összehasonlító elemzést, hogy a függő változót nem alakítja át. Ennek azonban némi ára van. Mivel a változókat páronként és országonként alakítottuk át, a lineáris átalakítás után az újonnan létrehozott y-kalap változók magukba foglalnak bizonyos országok közötti különbségeket is e változók hatása tekintetében. Mindez lehetetlenné, hogy érdemi interakciót találjunk az y-kalap változók és a országokat beazonosító dichotóm változók között. Ezért e tanulmány során nem annyira e változók eltérő hatását fogjuk elemezni az új és a konszolidált demokráciák tekintetében, hanem a bal-jobb

⁶ E tanulmány korábbi változataiban a párttal való azonosulást is ide vettük (Brug és Franklin 2005). Azonban itt a pártosság kihagyása mellett döntöttünk, mert amennyiben többpártrendszerrel kapcsolatban használjuk, e változó kapcsán fellép a függő és független változók közötti kétirányú kölcsönhatás problémája.

távolság, az európai integrációval kapcsolatos vélemény, és a pártméret változó által megragadott stratégiai megfontolások tekintetében fogjuk az országok közötti különbségeket vizsgálni.

A mienkhez hasonló adatmátrixok felvetnek néhány elemzési problémát. A legnagyobb gond az, hogy ugyanazon szavazó több különböző párt kapcsán megadott szavazási preferenciái nem függetlenek egymástól. Hasonló probléma áll fenn az egyazon országban kapott értékekkel kapcsolatban is. Bár e probléma szükségessé tenné panel-korrigált statisztikai hibahatárok alkalmazását (Beck és Katz 1995), az egyes országokban gyakran túl kevés párt létezik e módszer alkalmazásához. A robusztus statisztikai hibabecslés használata szintén megoldást jelenthetne, ám úgy döntöttünk, hogy a statisztikai hibahatárt úgy fogjuk kiszámítani, mintha csak a tényleges válaszadók számával megegyező eset lenne adatbázisunkban ($n = 20\,497$). Ezzel a súlyozással a robusztus statisztikai hibánál vagy a panel-korrigált statisztikai hibánál is konzervatívabb módszerrel számoljuk a statisztikai hibahatárt.⁷ A vizsgált minta nagy mérete miatt továbbá úgy döntöttünk, hogy a koefficienseket a $p < .01$ -en szignifikancia-szinten teszteljük.⁸ Adataink többszintű (egyén, párt, ország) volta miatt esetleg felmerülhet az a kérdés, hogy elemzésükhöz miért nem alkalmaztunk többszintű statisztikai modellt. Erre a kérdésre kétféle válasz adható. A rövidebbik válasz szerint a párt és ország szinteket nem e szintekből származó adatok képviselik, valamint e két szinten az esetek száma túl alacsony (4-14 párt és 20 EU ország) ahhoz, hogy többszintű elemzéssel értékelhető eredményre jussunk. Ennek következtében statisztikailag képtelenek lennénk a null-hipotézist – vagyis hogy nincs különbség az új és a régi demokráciák között – elutasítani még abban az esetben is, ha nagyméretű eltérések figyelhetőek meg a két országcsoport választói magatartása között.

Létezik azonban egy ennél részletesebb magyarázat is. A többszintű statisztikai modelleket az oktatással kapcsolatos kutatások során fejlesztették ki azzal a céllal, hogy párhuzamosan becsüljék meg az iskolákban a tanárok és a diákok jellemzőinek a diákok teljesítményére mért hatását. Általában véve a tanárok mintája kisebb, mint a diákoké, és ezért érdemes a kisebb minta alapján számolni a statisztikai hibahatárt. Az összes tanár kifejt valamilyen egyéni hatást a diákok teljesítményére, vagyis az aktorok egyértelműen meghatározhatóak. Azonban nem minden olyan egyén-szintű elemzési probléma hasonlítható az iskolai példához. Például, a társadalmi osztálytagságot (foglalkozást, stb.) gyakran tekintjük úgy, mint az egyéni tapasztalatot érintő csoporthelyzetet. Mégis a legtöbb kutató a társadalmi osztályhoz tartozást egyén-szintű tényezőnek tekinti, és kevesen gondolják úgy, hogy egy többszintű statisztikai elemzést igénylő $n = 5$ helyzettel állunk szemben, amikor öt osztályba sorolhatók az egyéneink. Ugyanez az érvelés érvényes például vallásra és nemre nézve is. Ilyen esetben vajon mi különbözteti meg a társadalmi osztály változót – amely valójában környezetet vagy csoportot ír le – más környezeti tényezőktől, mint pl. a demokrácia kora?

⁷ Olyan módon súlyoztuk az eseteket, hogy minden országra ugyanakkora számú súlyozott válasz jut ($n = 1025$), és így minden országnak azonos befolyása van a végeredményre.

⁸ E döntésnek több oka is volt. Először is, ilyen nagyszámú válasz esetén tartalmilag nem fontos hatások $p = .05$ szinten könnyen szignifikánssá válnak. Másodsor, az alábbiakban található elemzésben 60 interakciós tagot fogunk vizsgálni. Ezért, hogy megóvjuk magunkat attól, hogy ott is statisztikailag szignifikáns eredményeket találjunk, ahol nincs valódi kapcsolat, változóink hatását a $p < .01$ szignifikancia-szinten teszteljük.

A többszintű statisztikai elemzés mögött rejlő logika az, hogy azokat a változókat, amelyeket magasabb aggregációs szinten mérünk, a többszintű modell magasabb szintjéhez tartoznak. A legtöbb többszintű elemzésben az elemzési szintet az adatgyűjtés szintje alapján határozzák meg. Mi megkérdőjelezzük ezt a logikát. Minthogy egyéni szintű szavazói magatartást vizsgálunk, úgy gondoljuk, hogy adatainkat is ezen a szinten kell modellálni attól függetlenül, hogy az adatgyűjtés maga melyik szinten zajlott.

Most, hogy a módszertani kérdéseket megtárgyaltuk, tanulmányunkat a független változók pártpreferenciákra gyakorolt hatásának regresszió-elemzésével folytatjuk. Az alábbiakban ennek eredményeit taglaljuk.

1. tábla: A pártpreferenciák regressziós modellje interakciós tagok nélkül a régi és az új demokráciákban

	Összes ország együtt			Csak "koszolidált" demokráciák			Csak "új" demokráciák		
	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>beta</i>	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>beta</i>	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>beta</i>
Társadalmi osztály	.550	.048	.077**	.573	.054	.083**	.492	.099	.064**
Felekezet és vallásosság	.652	.036	.118**	.600	.044	.107**	.762	.067	.142**
Nem (nő=1, ffi=0)	.712	.127	.037**	.698	.145	.037**	.741	.254	.036*
Iskolai végzettség	.513	.056	.062*	.551	.065	.067**	.432	.110	.052**
Kor	.341	.070	.033**	.294	.087	.027**	.452	.120	.048**
Mi a legfontosabb probléma?	.670	.052	.085**	.643	.059	.084**	.741	.106	.086**
Kormánnyal való megelégedettség	.634	.023	.192**	.628	.025	.204**	.649	.051	.162**
Demokráciával való elégedettség	.412	.042	.067**	.372	.049	.060**	.496	.078	.082**
Szavazó és párt közti távolság az európai integráció kérdésében	-.081	.009	-.058**	-.073	.011	-.053**	-.098	.018	-.069**
Szavazó és párt közti távolság a bal-jobb dimenzióban	-.377	.009	-.292**	-.394	.011	-.304**	-.335	.017	-.262**
Új demokrácia (dichotóm változó)	-.096	.042	-.015	-	-	-	-	-	-
Pártméret	4.252	.126	.221**	4.325	.135	.246**	3.776	.304	.153**
Adjusztált R ²	.306			.336			.241		
Súlyozott N	16,464			11,421			5,043		

Megjegyzés: * = $p < .01$; ** = $p < .001$.

Eredmények

Az 1. táblázat a fent leírt módon létrehozott különböző független változók hatásait mutatja. A tábla három panelből áll, amelyek közül az első minden országra, míg a második a régi, a harmadik pedig az új demokráciákra vonatkozik. Az eddig említett változók használatával a pártpreferenciák magyarázott varianciája 31%, ha minden országot figyelembe veszünk (34%, ha csak a régi, és 27%, ha csak az új demokráciákat vesszük figyelembe). A választói magatartás vizsgálatában az országonkénti magyarázott variancia értékek ennél általában jóval magasabbak, mert normális körülmények között olyan pártokat megosztó politikai kérdéseket is figyelembe vesszünk, amelyek csak egyes országok esetében relevánsak, és ennek megfelelően az EES kutatásból hiányoztak. Ám adatgyűjtésünk eredményeként csak egyetlen ilyen pártokat megosztó kérdést vettünk bele tanulmányunkban (az európai integrációval kapcsolatos álláspontok), még ha egyes országokban több ilyen kérdés is van. A bal-jobb skálán mért távolság valószínűleg korrelál a pártok és a szavazók közötti egyes kérdésekkel kapcsolatos vélemények közötti távolsággal, ám ennek ellenére a korábbi kutatások azt mutatják, hogy a pártokat megosztó kérdések alapján mért távolság a pártpreferencia varianciájának további 5-10%-át magyarázzák miután a bal-jobb távolságot már kontroláltuk. Így tehát az, hogy az EES kutatásban nem foglalkoztunk több pártokat megosztó, ország-specifikus konkrét kérdéssel, csökkenti modellünk magyarázó erejét.

A magyarázott variancia mértékénél azonban fontosabbak a régi és az új demokráciák közötti nagymértékű hasonlóságok. Amiatt, ahogyan y-kalap változóinkat – a társadalmi osztálytól a demokráciával való elégedettségig – létrehoztuk, a sztenderdizálatlan regressziós koefficiensek nem hasonlíthatók össze egy az egyben. Ám a sztenderdizált regressziós koefficiensek már igen, és azt mutatják, hogy e változók nagyon hasonló hatással vannak mindkét országcsoport tekintetében. A volt kommunista országokban valamivel erősebb hatást mértünk a társadalmi osztállyal és a kormánnyal való elégedettség esetén, mint a régi demokráciákban, de e különbségek szerények. Összességében véve nagyon hasonló hatásokat látunk a két országcsoportban.

A következőkben az érdeklődésünk középpontjában álló változókkal – bal-jobb távolság, az európai integrációval kapcsolatban mért távolság és pártméret – foglalkozunk. Mivel e változókat deduktív módszerrel hoztuk létre, a sztenderdizálatlan regressziós koefficiensek is közvetlenül összehasonlíthatóak. Az eredmények azt mutatják, hogy leginkább a bal-jobb távolság hatása kisebb a poszt-kommunista országok esetében. Amint azt a pártméret változó hatásának összehasonlítása mutatja, a stratégiai megfontolások szintén kisebb szerepet játszanak a volt kommunista országokban. Ezzel szemben az európai integráció kérdése valamivel nagyobb hatással van az új demokráciák választási döntéseiben, mint a régiekben. Mindent egybevetve azonban a különbségek igen kicsik mindhárom változó tekintetében, ami azt sugallja, hogy kutatásunk fő üzenete a régi és új demokráciák közötti csekély különbségről szól. Csak a magyarázott variancia tekintetében találunk jelentősebb különbséget, ami arra utal, hogy a nem vizsgált - és talán nagyon is egyedi, országspecifikus - változók száma nagyobb az új demokráciák esetében. Az a tény, hogy a „volt kommunista országok” dichotóm változó hatása nem bizonyul szignifikánsnak az összes ország együttes vizsgálata során azt jelzi, hogy a pártok támogatottságának mértéke nem különbözik a vizsgált két ország csoportban. Ez az eredménye némileg váratlan a volt kommunista országok állampolgárainak pártokoz való kötődésének hiányát taglaló, meglehetősen nagyméretű szakirodalom fényében (vö. Rose 1995; Rose és Mishler 1998), hiszen annak ellentmond.

2.tábla: A pártpreferenciák regressziós modellje interakciós tagokkal (valamennyi ország együtt)

	A modell			B modell			C modell		
	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>beta</i>	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>Beta</i>	<i>b</i>	<i>s.e.</i>	<i>beta</i>
Társadalmi osztály	.551	.048	.077**	.541	.048	.076**	.542	.048	.076**
Felekezet és vallásosság	.653	.036	.118**	.656	.036	.119**	.657	.036	.119**
Társadalmi nem	.713	.127	.037**	.709	.126	.036**	.710	.126	.036**
Iskolai végzettség	.512	.056	.062**	.511	.056	.062**	.510	.056	.062**
Kor	.346	.070	.033**	.334	.069	.032**	.339	.069	.033**
Mi a legfontosabb probléma?	.669	.052	.084**	.666	.052	.084**	.665	.052	.084**
Kormánnyal való megelégedettség	.631	.023	.191**	.624	.023	.188**	.621	.023	.188**
Demokráciával való elégedettség	.414	.042	.067**	.400	.042	.065**	.401	.042	.065**
Szavazó és párt közti távolság az európai integráció kérdésében	-.072	.011	-.052**	-.082	.009	-.059**	-.073	.011	-.052**
Szavazó és párt közti távolság a bal-jobb dimenzióban	-.394	.011	-.305**	-.378	.009	-.293**	-.395	.011	-.306**
Pártméret	4.385	.141	.228**	4.307	.126	.224**	4.451	.141	.231**
Uj demokrácia (dichotóm változó)	.014	.063	.002	-.088	.042	-.014	.030	.063	.005
Uj demokrácia * bal-jobb távolság	.056	.018	.024*	-	-	-	.054	.018	.023*
Uj demokrácia * integrációval kapcsolatban mért távolságok	-.029	.020	-.011	-	-	-	-.028	.020	-.011
Uj demokrácia * pártméret	-.728	.312	-.024	-	-	-	-.779	.312	-.026
Bal-jobb távolság * percepció konszenzus	-	-	-	-.439	.069	-.042**	-.440	.069	-.042**
Integráció kérdésében mért távolság * percepció konszenzus	-	-	-	-.347	.410	-.006	-.347	.410	-.006
Adjusztált R ²	.307			.308			.308		
Súlyozott N	16,464			16,464			16,464		

Megjegyzés: * = $p < .01$; ** = $p < .001$.

A 2. táblázatban (ld. A modell) közölt eredmények magukban foglalják egyrészt a demokrácia kora, másrészt a bal-jobb távolság, pártméret és az európai integráció kérdésével kapcsolatban mért távolságok közötti interakciós tagokat. Itt ismét azt az eredményt kapjuk, hogy a bal-jobb távolság hatása a pártválasztásra gyengébb (kisebb mértékben negatív) a volt kommunista országokban, mint a konszolidált demokráciákban. A különbség azonban kisebb. A bal-jobb változó sztenderdizálatlan hatása -0,394. A poszt-kommunista országokban ez a hatás 0,056-tal gyengébb, vagyis -0,338. És bár e különbségek csekélyek, a $p < 0,01$ szinten szignifikánsak.

Hasonlóan fontos eredmény, hogy a másik két interakciós hatás statisztikailag *nem* szignifikáns. Vagyis, a stratégiai megfontolások – tehát hogy egy nagyobb párt nagyobb valószínűséggel képes befolyást gyakorolni a kormányalakításra és így vonzóbb választási alternatíva – hatása mindkét országcsoportban azonos. Mi több, az európai integráció kérdése nem fontosabb a volt kommunista és egyben új tagországok választásai során, mint a régi demokráciákban. Tehát az A modell nagymértékben alátámasztja az 1. táblázaton alapuló benyomásainkat: a pártválasztás meghatározói nagyon hasonlóak a két országcsoport tekintetében.

Mindeddig csupán két országcsoportot különböztettünk meg. E csoportosítás kutatásunk fő kérdésén alapul és nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy másfajta különbségek is vannak az egyes országok választási szokásai között, amelyeket a konszolidált és új demokráciák szerinti csoportosítás nem képes megragadni. Mint azonban már említettük, ilyen – a két ország csoporton belüli – különbségek jelenlétével eddig is számoltunk, hiszen Eijk és Franklin (1996c) már a 10 újonnan csatlakozott ország uniós tagsága előtt is találtak olyan különbségeket a tagországok között, amelyeket csak az ország-szinten definiált interakciós tagok magyaráztak. Feltesszük, hogy ez továbbra is igaz lehet, és ennek következtében találni fogunk egyedi különbségeket az új demokráciák csoportján belül. Valóban, az országokat beazonosító dichotóm változók és az egyén-szintű változók közötti interakciókat vizsgáló – táblázatos formában itt be nem mutatott - részletes elemzéseink szerint a bal-jobb dimenzióban mért párt-szavazó távolság hatása négy országban - Dánia, Portugália, Ciprus és Csehország esetén - szignifikánsan eltért az A modell által mért mintázattól. Ugyanígy a pártméret hatása több országban is eltért az általánostól.

A *Choosing Europe?* kötet azt mutatta, hogy egy rendszer-szintű változó magyarázatot adhat a bal-jobb távolság pártválasztásra való hatásával kapcsolatos különbségekre. Amikor a pártok pozíciója egyértelmű a bal-jobb dimenzióban, e pozíciók megfelelő támpontot adnak a pártok ideológiai nézeteivel és várható jövőbeni cselekedeteivel kapcsolatban. Amennyiben azonban a szavazók nincsenek tisztában a pártok e dimenzióban elfoglalt helyével, a bal-jobb skála kevesebb segítséget nyújt a szavazóknak ahhoz, hogy beazonosítsák az egyes pártok programját. Ennek megfelelően, ha a bal-jobb pozíciók egyértelműek, a választók nagyobb mértékben támaszkodnak az e változó nyújtotta információra. Azt, hogy a választók mennyiben vannak tudatában a pártpozícióknak jól mutatja az, hogy mekkora az egyetértés a választók között a pártok bal-jobb dimenzióban való elhelyezésében. Minél inkább egyetértenek egy párt által elfoglalt hely tekintetében, annál egyértelműbb e pozíció.

Ahhoz, hogy ennek az állításnak az igazságtartalmát megvizsgáljuk, a B modell bevezeti a pártok bal-jobb skálán elfoglalt helyével kapcsolatos percepciós konszenzus és a bal-jobb távolság közötti interakciós tagot. A B modell azt mutatja, hogy a bal-jobb távolság hatása valóban részben a percepciós konszenzus mértékétől függ.

Ugyanakkor még a percepciók konszenzus hatásának kontrollálása után is úgy találtuk, hogy az országokat beazonosító dichotóm változók és a bal-jobb távolság közötti interakciók tagok két ország esetében továbbra is szignifikánsak maradtak. Az európai integráció kérdésével való interakció ugyan egyetlen esetben sem bizonyult szignifikánsnak, de a pártméret tekintetében az általános hatástól szignifikánsan eltérő eredményeket mutat hét ország. Egyértelműen vannak tehát olyan egyedi körülmények, amelyek eredményeképpen a pártméret vagy szokatlanul magas vagy szokatlanul alacsony mértékben korrelál a pártválasztással egy adott országban (választáson). Sajnos, nem találtunk olyan változót, ami megmagyarázná ezt az eltérést. Ennek következtében csupán annyit mondhatunk, hogy bár a választói magatartás tekintetében az országok nem egyformák, az új kelet-európai demokráciák nem térnek el nagymértékben a többi 15 EU tagországtól.

Összefoglalás és következtetések

E tanulmány 20 nagyon különböző pártrendszerrel és történelmi háttérrel rendelkező EU tagországot vizsgált. Egyes országok már több mint 100 éves demokratikus múltra tekinthetnek vissza, míg más országok meglehetősen kevés demokratikus tapasztalattal rendelkeznek csak. A 20 ország között a választói magatartásban meglévő különbséget teszteltük, melynek során megkülönböztettük a volt kommunista országokat a régebbi demokráciáktól. Találtunk némi különbséget a bal-jobb pozícióknak a pártválasztás során nyújtott gondolatmankó szerepével kapcsolatban. A legfontosabb eredmény azonban az, hogy a 20 ország különbözősége ellenére a pártválasztást determináló tényezők meglepően hasonlóak.

A vallásnak valamivel erősebb hatása van a poszt-kommunista országokban, mint a régebbi demokráciákban, míg a társadalmi osztályok szerepe gyengébb. Mindez ellentmond azoknak a véleményeknek (Lindstrom 1991; White *et al.* 2000; és Meulemann 2004), amelyek azt hangsúlyozzák, hogy a társadalmi struktúrával kapcsolatos változók szerepe a poszt-kommunista országok esetében jelentéktelen, mert a kommunista rendszerek háttérbe szorították a vallási és osztálykülönbségeket. Eredményeink azonban Klingemann és Wattenberg (1992) illetve Tóka (1996) ellenvéleményét igazolják, vagyis azt, hogy új, változásban lévő pártrendszerekkel rendelkező országokban nagy szükség van a valláshoz hasonló könnyen hozzáférhető, társadalmi különbségeken alapuló gondolatmankókra. Azonban szükséges hangsúlyozni, hogy a társadalmi struktúrát megragadó változók hatása az országok mindegyikében kisebb, mint a bal-jobb távolság, a pártméret, vagy a kormánnyal való elégedettség hatása. Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy a berlini fal leomlása óta eltelt 15 évben az EU poszt-kommunista tagországainak pártrendszerei egyértelműen kikristályosodtak és nem kevésbé strukturáltak, mint a régebbi demokráciák pártrendszerei. Ezen országokban a választóknak elég idejük volt arra, hogy tudásukat kellő mértékben gyarapítsák a pártokkal, azok ideológiai összetételével és az elnyert szavazatuk arányával kapcsolatban. E tekintetben tehát a közé-európai pártrendszerek nem különböznek (vagy már nem különböznek) jelentősen a nyugat-európai pártrendszerektől.

Amint már említettük, Eijk és Franklin (1996c) már rámutatott a fentiekkel megegyező eredményeik jelentőségére: elköltöztethetünk egy holland szavazót és, ha adunk neki akklimatizálódási időt, választói magatartás tekintetében spanyol állampolgárrá válik. Úgy tűnik mindez a magyar vagy lengyel választókra (és az összes új tagország állampolgárára) is igaz. Ez

pozitív fejlemény arra az esetre nézve, ha a választókat arra kérnék, hogy az EU integrációját és vezetését közösen értékeljék Unió szerte. Ma az uniós választásokat 25 különböző ország pártlistái alapján külön-külön tartják meg. Amennyiben az EU valódi politikai közösséget teremtene és erősödne a tagországok polgárainak európai identitása, akkor lehetőség nyílna valóban európai választások megtartására, ahol a tagországok polgárai az európai pártok európai listájára szavazhatnának. Tanulmányunk eredménye az, hogy a választói magatartás felől nem lenne gátja egy ilyen választás megtartásának.

Hivatkozások (NB: az alábbi lista a könyv egészének hivatkozásait tartalmazza, így olyan műveket is, amelyekre a fenti fejezet nem utal):

- Abendroth, W. 1964. "Innerparteiliche und innerverbandliche Demokratie als Voraussetzung der politischen Demokratie." *Politische Vierteljahresschrift* 5: 307-38.
- Achen, C. H. 1978. "Measuring Representation." *American Journal of Political Science* 22: 475-510.
- Ágh, A. 1998a. *The Politics of Central Europe*. London: Sage.
- Ágh, A. 1998b. "The End of the Beginning. The Partial Consolidation of East Central European Parties and Party Systems." In *Comparing Party System Change*, szerk. P. Pennings, J. E. Lane. London: Routledge.
- Alesina, A., J. Londregan, H. Rosenthal. 1993. "A Model of the Political Economy of the United States." *American Political Science Review* 87: 12-33.
- Alvarez, R. M. 1997. *Information and Elections*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Alvarez, R. M., G. Glasgow. 2000. "Two-Stage Estimation of Nonrecursive Choice Models." *Political Analysis* 8.
- Alvarez, R. M., J. Nagler. 1995. "Economics, Issues, and the Perot Candidacy: Voter Choice in the 1992 Elections." *American Journal of Political Science* 39: 714-44.
- Alvarez, R. M., J. Nagler. 2004. "Party System Compactness: Measurement and Consequences." *Political Analysis* 12: 46-62.
- Anderson, C. 1995. *Blaming the Government: Citizens and the Economy in Five European Democracies*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Anderson, C. J. 2000. "Economic Voting and Political Context: A Comparative Perspective." *Electoral Studies* 19: 151-70.
- Anderson, C. J., S. M. Mendes, Y. V. Tverdova. 2004. "Endogenous Economic Voting: Evidence from the 1997 British Election." *Electoral Studies* 23: 683-708.
- Anderson, C. J., D. S. Ward. 1996. "Barometer Elections in Comparative Perspective." *Electoral Studies* 15: 447-60.
- Bakke, E., N. Sitter. 2005. "Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989." *Party Politics* 11: 243-63.
- Bartels, L. M. 1996. "Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections." *American Journal of Political Science* 40: 194-230.
- Bartolini, S., P. Mair. 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beichelt, T. 2004. "Euro-Skepticism in the EU accession Countries." *Comparative European Politics* 2: 29-50.

- Benoit, K., M. Laver. 2005. *Party Policy in Modern Democracies*. New York: Routledge.
- Berelson, B. 1952. "Democratic Theory and Public Opinion." *Public Opinion Quarterly* 16: 313-30.
- Beyme, K. von 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.
- Beyme, K. von 1999. *Die parlamentarische Demokratie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bielasiak, J. 2004. "Party Systems and EU Accession: Euroscepticism in East Europe." Paper presented at the Conference on Public Opinion about the EU in Post-Communist Eastern Europe, Indiana University, Bloomington, 2-3 April 2004.
- Bilčík, V. 2005. "Slovak Republic and the European Union." In *Slovakia 2004: A Global Report on the State of Society*, szerk. G. Mesežnikov, M. Kollár. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Binder, T., A. M. Wüst. 2004. "Inhalte der Europawahlprogramme deutscher Parteien 1979-1999." *Aus Politik und Zeitgeschichte* B17: 38-45.
- Birch, S. 2001. "Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe." Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 30 August-2 September 2001.
- Blondel, J., S. Palle, R. Sinnott. 1998. *People and Parliament in the European Union: Democracy, Participation and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Blondel, J., R. Sinnott, P. Svensson. 1997. "Representation and Voter Participation." *European Journal of Political Research* 32: 243-72.
- Bobbio, N. 1996. *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*. Cambridge: Polity Press.
- Brettschneider, F., M. Rettich. 2005. "Europa- (k)ein Thema für die Medien." In *Wahl-Kampf um Europa. Analysen aus Anlass der Wahlen zum Europäischen Parlament 2004*, szerk. J. Tenscher. Wiesbaden: Verlag Sozialwissenschaften.
- Brody, R. A. 1991. *Assessing the President: The Media, Elite Opinion, and Public Support*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Brug, W. van der 1997. *Where's the Party? Voters' Perceptions of Party Positions*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Brug, W. van der 2001. "Analysing Party Dynamics by Taking Partially Overlapping Snapshots." In *Estimating the Policy Positions of Political Actors*, szerk. M. Laver. London: Routledge.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk. 1999. "The Cognitive Basis of Voting." In *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, szerk. H. Schmitt, J. Thomassen. Oxford: Oxford University Press.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk, M. Franklin. előkészületben. *The Economy and the Vote. Understanding Voter Preferences and Election Outcomes in EU Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brug, W. van der, M. Fennema. 2003. "Protest or Mainstream? How the European Anti-immigrant Parties Developed into Two Separate Groups by 1999." *European Journal of Political Research* 42: 55-76.
- Brug, W. van der, M. Fennema, J. Tillie. 2000. "Anti-immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote?" *European Journal for Political Research* 37: 77-102.

- Bruneau, T. C. 2001. "Democracy, Southern European Style." In *Parties, Politics, and Democracy in New Southern Europe*, szerk. N. Diamandouros, R. Gunther. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Budge, I. 1987. "The Internal Analysis of Election Programmes." In *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, szerk. I. Budge, D. Robertson, D. Hearl. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budge, I. 2001. "Theory and Measurement of Party Policy Positions." In *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*, szerk. I. Budge, H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, I., D. J. Farlie. 1977. *Voting and Party Competition: A Theoretical Critique and Synthesis Applied to Surveys from Ten Democracies*. New York: Wiley.
- Budge, I., H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara. 2001. *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Bufacchi, V. 2001. "Voting, Rationality and Reputation." *Political Studies* 49: 714-29.
- Butler, D., D. Stokes. (1969) 1974. *Political Change in Britain*. 2nd ed. London: Macmillan.
- Bútorová, Z. 2005a. "Growing Diversity in the Lives of Slovak People (The Sociological Background to Domestic Cultural Disputes)." In *Slovakia in the Draft. Cultural and Ethical Challenges and the New Nature of Disputes after Accession to the European Union*, szerk. O. Gyárfášová, G. Mesežnikov. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Bútorová, Z. 2005b. "Slovenská spoločnosť sa dnes ocitla v prievane." *Sme*, 14 March.
- Bútorová, Z., O. Gyárfášová, M. Velišic. 2005. "Public Opinion." In *Slovakia 2004: A Global Report on the State of Society*, szerk. G. Mesežnikov, M. Kollár. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Carrubba, C. J. 2001. "The Electoral Connection in European Union Politics." *Journal of Politics* 63: 141-58.
- Carrubba, C. J., R. J. Timpone. 2005. "Explaining Vote Switching Across First and Second Order Elections: Evidence from Europe." *Comparative Political Studies* 38: 260-81.
- Castillo, P. del. 1994. "El Comportamiento Electoral de los Españoles en las Elecciones al Parlamento Europeo de 1989." In *Comportamiento Político y Electoral*, szerk. P. del Castillo. Madrid: CIS.
- Castillo, P. del. 1996. "Spain: A Dress Rehearsal for the National Elections." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Clarke, H. D., D. Sanders, S. M. C., P. Whiteley. 2004. *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, H. D., M. C. Stewart. 1994. "Prospections, Retrospections, and Rationality: The "Bankers" Model of Presidential Approval Reconsidered." *American Journal of Political Science* 38: 1104-23.
- Colomé, G. 2005. "Espagne." In *Dictionnaire des Élections Européennes*, szerk. Y. Déloye. Paris: Economica.
- Conover, P. J., S. Feldman. 1984. "How People Organize the Political World: A Schematic Model." *American Journal of Political Science* 28: 95-126.
- Converse, P. E. 1975. "Public Opinion and Voting Behavior." In *Handbook of Political Science Vol. 5: Nongovernmental Politics*, szerk. F. I. Greenstein, N. W. Polsby. Reading, MA: Addison-Wesley.

- Corbett, R. 1995. *The European Parliament's Role in Closer EU Integration*. London: Macmillan.
- Corbett, R., F. Jacobs, M. Shackleton. 2000. *The European Parliament*. 4th ed. London: John Harper.
- Curtice, J. 1989. "The 1989 European Elections: Protest or Green Tide?" *Electoral Studies* 8: 217-30.
- Dalton, R. J. 1985. "Political Parties and Political Representation: Party Supporters and Party Elites in Nine Nations." *Comparative Political Studies* 18: 267-99.
- Dalton, R. J. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham, NJ: Chatham House.
- Delli Carpini, M. X., S. Keeter. 1993. "Measuring Political Knowledge: Putting First Things First." *American Journal of Political Science* 37: 1179-206.
- Delli Carpini, M. X., S. Keeter. 1996. *What Americans Know About Politics and Why It Matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Diamantopoulos, T. 2001. *Eklogika Sustimata: Theoria kai praktikes efarmoges. Anadeiksi Koinoboulion kai Proedron Dimokratias: sugkritiki proseggisi*. Athens: Patakis.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Duch, R. M., H. D. Palmer, C. J. Anderson. 2000. "Heterogeneity in Perceptios of National Economic Conditions." *American Journal of Political Science* 44: 635-52.
- Duncan, O. D., B. Duncan. 1955. "A Methodological Analysis of Segregation Indexes." *American Sociological Review* 20: 210-7.
- Eijk, C. van der 1998. "Measuring Agreement in Ordered Rating Scales." In *In Search of Structure. Essays in Social Science and Methodology*, szerk. M. Fennema, C. van der Eijk, H. Schijf. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Eijk, C. van der 2001. "Measuring Agreement in Ordered Rating Scales." *Quality & Quantity* 35: 325-41.
- Eijk, C. van der 2002. "Design Issues in Electoral Research: Taking Care of (Core) Business." *Electoral Studies* 21: 189-206.
- Eijk, C. van der, W. van der Brug, M. Kroh, M. N. Franklin. 2006. "Rethinking the Dependent Variable in Electoral Behavior: On the Measurement and Analysis of Utilities." *Electoral Studies* előkészületben.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1991. "European Community Politics and Electoral Representation: Evidence from the 1989 European Elections Study." *European Journal of Political Research* 19: 105-27.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996a. "The Research: Studying the Elections of 1989 and 1994." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996b. "Coda: What We Have Learned about Voting and Elections." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin, szerk. 1996c. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 2004. "Potential for Contestation on European Matters at National Elections in Europe." In *European Integration and Political Conflict*, szerk. G. Marks, M. Steenbergen. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. előkészületben. "The Sleeping Giant: Potential for Political Mobilization of Disaffection in Europe." In *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, szerk. C. van der Eijk, W. van der Brug. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Eijk, C. van der, Mark N. Franklin, E. Oppenhuis. 1996. "The Strategic Context: Party Choice." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, H. Schmitt. 1996. "Luxembourg: Second-order Irrelevance." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, H. Schmitt. előkészületben. "Non-voting in European Parliament Elections and Support for European Integration." In *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, szerk. C. van der Eijk, W. van der Brug. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Erikson, R. S., M. B. MacKuen, J. A. Stimson. 2000. "Peasants or Bankers Revisited: Economic Expectations and Presidential Approval?" *Electoral Studies* 19: 295-312.
- European Commission. 2005. *The Future Constitutional Treaty: Special Eurobarometer*. Brussels: European Commission.
- Evans, G. 1996a. "The Social Bases of Democratization and Marketization in Eastern Europe." In *Political and Economic Liberalization*, szerk. L. Whitehead. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, G. 1996b. "Social Class and Interest Formation in Post-Communist Societies." In *Conflicts About Class: Debating Inequality in late Industrialism*, szerk. D. J. Lee, B. S. Turner. London: Longman.
- Evans, G., R. Andersen. 2004. "The Political Conditioning of Economic Perceptions: Evidence from the 1992-97 British Electoral Cycle." Nuffield College Politics Working Paper 2004-W9. Oxford: Nuffield College.
- Evans, G., S. Whitefield. 1996. "The Social Bases of Electoral Competition in Eastern Europe." Paper presented at the European Science Foundation conference on Transition and Political Power Structures, Cambridge, UK, on 19-21 April 1996.
- Evans, G., S. Whitefield. 1998. "The Evolution of Left and Right in Post-Soviet Russia." *Europe-Asia Studies* 50: 1023-42.
- Evans, G., S. Whitefield. 2000. "Explaining the Formation of Electoral Cleavages in Post-communist Societies." In *Elections in Central and Eastern Europe: The First Wave*, szerk. H.-D. Klingemann, E. Mochmann, K. Newton. Berlin: Sigma.
- Faas, T. 2003. "To Defect or Not to Defect? National, Institutional and Party Group Pressures on MEPs and Their Consequences for Party Group Cohesion in the European Parliament." *European Journal of Political Research* 42: 841-66.
- Feddersen, T. J. 2004. "Rational Choice Theory and the Paradox of Not Voting." *Journal of Economic Perspectives* 18: 99-112.

- Ferrara, F., J. T. Weishaupt. 2004. "Get Your Act Together: Party Performance in European Parliament Elections." *European Union Politics* 5: 283-306.
- Fiorina, M. 1996. *Divided Government*. 2nd ed. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- FOCUS. 2005. "Názory obyvateľov V4 na lenstvo v EÚ." URL: www.focus-research.sk. Letöltés dátuma: 2005. 09. 1.
- Franklin, M., C. van der Eijk, E. Oppenhuis. 1996. "The Institutional Context: Turnout." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Franklin, M. N. 2005. "The Fading Power of National Politics to Structure Voting Behavior in Elections to the European Parliament." Paper presented at the European Election Study 2004 conference, Central European University, Budapest, Hungary, 20-23 May 2005.
- Franklin, M. N., J. Curtice. 1996. "Britain: Opening Pandora's Box." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Franklin, M. N., C. van der Eijk. 1996. "The Problem: Representation and Democracy in the European Union." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Freire, A. 2004. "Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal." *South European Society & Politics* 9: 54-79.
- Freire, A., E. Teperoglou. 2005. "European Elections and Electoral Cycles in Greece and Portugal, 1981/87-2004." Paper presented at the European Election Study 2004 conference, Central European University, Budapest, Hungary, 20-23 May 2005.
- Fuchs, D., H.-D. Klingemann. 1989. "The Left-Right Schema." In *Continuities in Political Action*, szerk. M. K. Jennings, J. W. v. Deth. Berlin: Walter de Gruyter.
- Fuchs, D., H.-D. Klingemann. 2002. "Eastward Enlargement of the European Union and the Identity of Europe." *West European Politics* 25: 19-54.
- Gabel, M., S. Hix. 2002. "Defining the EU Political Space: An Empirical Study of the European Elections Manifestos, 1979-1999." *Comparative Political Studies* 35: 934-64.
- Gabel, M. J., C. J. Anderson. 2002. "The Structure of Citizen Attitudes and the European Political Space." *Comparative Political Studies* 35: 893-913.
- Gidengil, E., M. Hennigar, A. Blais, N. Nevitte. 2005. "The Gender Gap in Support for the New Right: the Case of Canada." *Comparative Political Studies* 38: 1171-95.
- Gijsberts, M., P. Nieuwbeerta. 2000. "Class Cleavages in Party Preferences in the New Democracies in Eastern Europe." *European Societies* 2: 397-430.
- Gilljam, M., H. Oscarsson. 1996. "Mapping the Nordic Party Space." *Scandinavian Political Studies* 19: 25-43.
- Gomez, B. T., J. M. Wilson. 2001. "Political Sophistication and Economic Voting in the American Electorate: A Theory of Heterogeneous Electorates." *American Journal of Political Science* 45: 899-914.
- Goren, P. 2001. "Core Principles and Policy Reasoning in Mass Publics: A Test of Two Theories." *British Journal of Political Science* 28: 159-77.
- Granberg, D., S. Holmberg. 1988. *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gunther, R. 2004. "As Eleições Portuguesas em Perspectiva Comparada: Partidos e Comportamento Eleitoral na Europa do Sul." In *Portugal a Votos. As Eleições Legislativas de 2002*, szerk. A. Freire. Lisboa: Imprensa de Ciências Sociais.
- Gyárfášová, O. 2004. "Slowakei - zwischen Vergangenheit und Zukunft, Tradition und Modernität." Beitrag zu der Konferenz Nationale Identität im vereinten Europa, Cadenabbia, Oktober 2004.
- Gyárfášová, O. 2005. "Slovak Isolationistic Soul: What Do We Know About Public Views and What They Mean for Media and Politicians." In *Slovakia in the Draft. Cultural and Ethical Challenges and the New Nature of Disputes after Accession to the European Union*, szerk. O. Gyárfášová, G. Mesežnikov. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Gyárfášová, O., V. i. Marián. 2004. "Volebné správanie slovenských voličov v prvých eurovoľbách a širšie súvislosti vnímania členstva v EÚ." URL: http://www.ivo.sk/ftp_folder/produkt_4152.pdf. Letöltés dátuma: 2005. 09. 1.
- Haas, E. B. 1958. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Forces 1950-1957*. London: Stevens.
- Harsanyi, J. 1977. "Morality and the Theory of Rational Behavior." *Social Research* 44: 623-56.
- Heath, A., I. McLean, B. Taylor, J. Curtice. 1999. "Between First and Second Order: A Comparison of Voting Behaviour in European and Local Elections in Britain." *European Journal of Political Research* 35: 389-414.
- Henderson, K. 2004. "EP Election in Slovakia." European Parties, Elections and Referendums Network, 2004 European Parliament Election Briefing No. 10. URL: <http://www.sussex.ac.uk/sei/1-4-2-8.html>. Letöltés dátuma: 2005. 2. 21.
- Henig, S., szerk. 1979. *Political Parties in the European Community*. London: George Allan & Unwin.
- Herrera, C. L., R. Herrera, E. R. A. N. Smith. 1992. "Public Opinion and Congressional Representation." *Public Opinion Quarterly* 56: 185-205.
- Herz, D. 2001. *Die Europäische Union*. München: Beck/Wissen.
- Hix, S. 1999. "Dimensions and Alignments in European Union Politics: Cognitive Constraints and Partisan Responses." *European Journal of Political Research* 35: 69-106.
- Hix, S. 2001. "Legislative Behaviour and Party Competition in European Parliament: An Application of Nominate to the EU." *Journal of Common Market Studies* 39: 663-88.
- Hix, S. 2002. "A Supranational Party System and the Legitimacy of the European Union." *The International Spectator* 4: 50-9.
- Hix, S., szerk. 2005. *The Political System of the European Union*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave.
- Hix, S., M. Gabel. 2004. "Defining the EU Political Space: An Empirical Study of European Electon Manifestos, 1979-1999." In *European Integration and Political Conflict*, szerk. G. Marks, M. Steenbergen. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hix, S., C. Lord. 1997. *Political Parties in the European Union*. London: Macmillan.
- Hix, S., A. Noury, G. Roland. 2005. "Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979-2001." *British Journal of Political Science* 35: 209-34.
- Holmberg, S. 1999. "Collective Policy Congruence Compared." In *Policy Representation in Western Democracies*, szerk. W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, S. 2000. "Issue Agreement." In *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*, szerk. P. Esaiasson, K. Heidar. Columbus, Oh: Ohio State University Press.

- Hooghe, L., G. Marks. 1999. "The Making of a Polity: The Struggle over European Integration." In *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, szerk. H. Kitschelt, P. Lange, G. Marks, J. Stephens. New York: Cambridge University Press.
- Hooghe, L., G. Marks. 2000. *Multi-Level Governance and European Integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hooghe, L., G. Marks, C. Wilson. 2003. "Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?" *Comparative Political Studies* 35: 965-89.
- Howarth, D. 2001. "France." In *The 1999 Elections to the European Parliament*, szerk. J. Lodge. London: Palgrave.
- Huber, J. D., R. Inglehart. 1995. "Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies." *Party Politics* 1: 29-48.
- Huntington, S. 1993. *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, R., H.-D. Klingemann. 1976. "Party Identification, Ideological Preference, and Left-Right Dimension among Western Mass Publics." In *Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition*, szerk. I. Budge, I. Crewe, D. Farlie. London: John Wiley & Sons.
- Jacobson, G. 1991. "The Economy in U.S. House Elections." In *Economics and Politics: the Calculus of Support*, szerk. H. Norpoth, M. S. Lewis-Beck and J. D. Lafay. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Key, V. O., Jr. 1966. *The Responsible Electorate*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Kinder, D. R., D. O. Sears. 1985. "Public Opinion and Political Action." In *Handbook of Social Psychology*, szerk. G. Lindzey, E. Aronson. New York: Random House.
- Kirchheimer, O. 1966. "The Transformation of the Western European Party Systems." In *Political Parties and Political Development*, szerk. J. L. Palombara, M. Weiner. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kitschelt, H. 1992. "The Formation of Party Systems in East Central Europe." *Politics and Society* 20: 7-50.
- Kitschelt, H. 2000. "Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Polities." *Comparative Political Studies* 33: 845-79.
- Kitschelt, H., Z. Mansfeldova, R. Markowski, G. Tóka. 1999. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, H.-D. 1987. "Electoral Programmes in West Germany 1949-1980: Explorations in the Nature of Political Controversy." In *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, szerk. I. Budge, D. Robertson, D. Hearl. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, H.-D. 1995. "Party Positions and Voter Orientations." In *Citizens and the State*, szerk. H.-D. Klingemann, D. Fuchs. Oxford: Oxford University Press.
- Klingemann, H.-D., R. I. Hofferbert, I. Budge. 1994. *Parties, Policy and Democracy*. Boulder, CO: Westview Press.

- Klingemann, H.-D., M. P. Wattenberg. 1992. "Decaying Versus Developing Party Systems: A Comparison of Party Images in the United States and West Germany." *British Journal of Political Science* 22: 131-49.
- Knutsen, O. 1995. "Left-Right Materialist Value Orientation." In *The Impact of Values*, szerk. J. W. v. Deth, E. Scarbrough. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsen, O. 1999. "Left-Right Party Polarization among the Mass Publics: A Comparative Longitudinal Study from Eight West European Countries." In *Challenges to Representative Democracy. Parties, Voters and Public Opinion*, szerk. H. M. Narud, T. Aalberg. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kousser, T. 2004. "Retrospective Voting and Strategic Behavior in European Parliament Elections." *Electoral Studies* 23: 1-21.
- Kramer, G. H. 1983. "The Ecological Fallacy Revisited: Aggregate versus Individual-Level Findings on Economics and Elections, and Sociotropic Voting." *American Political Science Review* 77: 92-111.
- Kreppel, A., G. Gungor. 2004. "The Institutional Integration of an Expanded EU or How New European Actors Fit into Old European Institutions." Paper presented at the Second Pan-European Conference of the ECPR Standing Group on the European Union, Bologna, 25-26 June 2004.
- Kreppel, A., S. Hix. 2003. "From Grand Coalition to Left-Right Confrontation." *Comparative Political Studies* 36: 75-96.
- Kreppel, A., G. Tsebelis. 1999. "Coalition Formation in the European Parliament." *Comparative Political Studies* 32: 933-66.
- Krivý, V. 2005. "Elections in 2004." In *Slovensko 2004. A Global Report on the State of Society*, szerk. M. Kollár, G. Mesežnikov. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Laakso, M., R. Taagepera. 1979. "'Effective' Number of Parties: A Measure with Application to Western Europe." *Comparative Political Studies* 12: 2-27.
- Laponce, J. A. 1981. *Left and Right: The Topography of Political Perceptions*. Toronto: University of Toronto Press.
- Lewis-Beck, M. S. 1988. *Economics and Elections: The Major Western Democracies*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Lewis-Beck, M. S., M. Stegmaier. 2000. "Economic Determinants of Electoral Outcomes." *Annual Review of Political Science* 3: 183-219.
- Lijphart, A. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-90*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindström, U. 1991. "East European Social Democracy: Reborn to be Rejected." In *Social Democracy in Transition. Northern, Southern, and Eastern Europe*, szerk. L. Karvanen, J. Sundberg. Aldershot: Dartmouth.
- Lipset, S. M., S. Rokkan. 1967. "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. Introduction." In *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, szerk. S. M. Lipset, S. Rokkan. New York: The Free Press.
- Lobo, M. C. 2005. "As Eleições de 2004 para o Parlamento Europeu em Espanha e Portugal." In *Eleições*. Lisbon: STAPE.
- Lodge, J., szerk. 2005. *The 2004 Elections to the European Parliament*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.

- Lopes, F. F., A. Freire. 2002. *Partidos Políticos e Sistemas Eleitorais. Uma Introdução*. Lisboa: Celta.
- Lupia, A., M. D. McCubbins. 1998. *The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Luskin, R. C. 1987. "Measuring Political Sophistication." *American Journal of Political Science* 31: 856-99.
- Luttberg, N. R. 1974. *Public Opinion and Public Policy: Models of Political Linkage*. Homewood: Dorsey Press.
- Lyrantzis, C. 1984. "Political Parties in Post-Junta Greece: A Case of "Bureaucratic Clientelism"." *West European Politics* 7: 99-117.
- Macdonald, K., A. Heath. 1997. "Pooling Cross-sections: A Comment on Price and Sanders." *Political Studies* 45: 928-41.
- MacKuen, M. B., R. S. Erikson, J. A. Stimson. 1992. "Peasants or Bankers? The American Electorate and the U.S. Economy." *American Political Science Review* 86: 597-611.
- Mair, P. 2000. "The Limited Impact of Europe on National Party Systems." *West European Politics* 23: 27-51.
- Mair, P. 2001. "Searching for the Positions of Political Actors: A Review of Approaches and a Critical Evaluation of Expert Surveys." In *Estimating the Policy Position of Political Actors*, szerk. M. Laver. London: Routledge.
- Mair, P., C. Mudde. 1998. "The Party Family and its Study." *Annual Review of Political Science* 1: 211-29.
- Marks, G., M. Steenbergen. 1999. "Marks/Steenbergen Party Expert Dataset." Data set. URL: <http://www.unc.edu/%7Egwmmarks/data.htm>. Letöltés dátuma: 2005. 6. 24.
- Marks, G., M. Steenbergen. szerk. 2002a. "Special Issue: Dimensions of Contestation in the European Union." *Comparative Political Studies* 35 (8).
- Marks, G., M. Steenbergen. 2002b. "Understanding Political Contestation in the European Union." *Comparative Political Studies* 35: 879-92.
- Marks, G., M. Steenbergen, szerk. 2004. *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marks, G., C. J. Wilson. 1999. "National Parties and the Contestation of Europe." In *Legitimacy and the European Union*, szerk. T. Banchoff and M. P. Smith. London: Routledge.
- Marks, G., C. J. Wilson. 2000. "The Past in the Present: A Cleavage Theory Explanation of Party Response to European Integration." *British Journal of Political Science* 30: 433-59.
- Marks, G., C. J. Wilson, L. Ray. 2002. "National Political Parties and European Integration." *American Journal of Political Science* 46: 585-94.
- Markus, G. B. 1988. "The Impact of Personal and National Economic Conditions on the Presidential Vote: A Pooled Cross-Sectional Analysis." *American Journal of Political Science* 32: 137-54.
- Marsh, M. 1996. "Ireland: An Electorate with its Mind on Lower Things." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Marsh, M. 1998. "Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections." *British Journal of Political Science* 28: 591-607.
- Marsh, M. 2003. "Theories of Less Important Elections: Explanations of Electoral Behaviour in European Parliament Elections." *Maison française d'Oxford* 1.

- Marsh, M. előkészületben. "What Happens In European Parliament Elections?" In *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, szerk. C. van der Eijk, W. van der Brug. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Marsh, M., M. N. Franklin. 1996. "The Foundations: Unanswered Questions from the Study of European Elections, 1979-1994." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Marsh, M., P. Norris. 1997. "Political Representation in the European Parliament." *European Journal of Political Research* 32: 153-64.
- Marsh, M., B. Wessels. 1997. "Territorial Representation." *European Journal of Political Research* 32: 227-41.
- Mateju, P., B. Reháková. 1996. "Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship between Class and Party in the Czech Republic, 1992-96." *East European Politics and Societies* 11: 507-47.
- Mather, J. 2001. "The United Kingdom." In *The 1999 Elections to the European Parliament*, szerk. J. Lodge. London: Palgrave.
- Mattila, M. 2003. "Why Bother? Determinants of Turnout in the European Elections." *Electoral Studies* 22: 449-68.
- Mattila, M. 2004. "Contested Decisions: Empirical Analysis of Voting in the European Union Council of Ministers." *European Journal of Political Research* 43: 29-50.
- Mavrogordatos, G. T. 1984. "The Greek Party System: a Case of Limited but Polarized Pluralism?" In *Party Politics in Contemporary Western Europe*, szerk. S. Bartolini, P. Mair. London: Frank Cass.
- McCombs, M. E., D. L. Shaw. 1972. "The Agenda-Setting Function of the Press." *Public Opinion Quarterly* 36: 176-87.
- Mershon, C., G. Pasquino, szerk. 1995. *Italian Politics - Ending the First Republic*. Boulder, CO: Westview.
- Meulemann, H. 2004. "Enforced Secularization - Spontaneous Revival? Religious Belief, Unbelief, Uncertainty and Indifference in East and West European Countries 1991-1998." *European Sociological Review* 20: 47-61.
- Miller, A. H., G. Erb, W. Reisinger, V. Hesli. 2000. "Emerging Party Systems in Post-Soviet Societies: Fact or Fiction?" *Journal of Politics* 62: 455-90.
- Miller, A. H., T. Klobuar. 2000. "The Development of Party Identification in Post-Soviet States." *American Journal of Political Science* 44: 667-86.
- Miller, W. E., R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. 1999. *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Montero, J. R. 1994. "Sobre las Preferencias Electorales en España: Fragmentación y Polarización (1977-1993)." In *Comportamiento Político y Electoral*, szerk. P. del Castillo. Madrid: CIS.
- Montero, J. R. 1998. "Sobre el Sistema Electoral Español: Rendimientos Políticos y Criterios de Reforma." In *El Sistema Electoral a Debate. Veinte Años de Rendimientos del Sistema Electoral Español (1977-1997)*, szerk. J. Montabes. Madrid: CIS.
- Moreno, A. 1999. "The Democratic-Authoritarian Cleavage in New Democracies: Eastern Europe and Latin America in the Nineties." Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Atlanta, GA, 1-4 September 1999.

- Mudde, C. 2005. "EU Accession and a New Populist Center-Periphery Cleavage in Central and Eastern Europe." Working paper No. 62. Harvard University, Center for European Studies: Cambridge, MA.
- Mueller, J. 1970. "Presidential Popularity from Truman to Johnson." *American Political Science Review* 64: 18-34.
- Mueller, J. 1973. *War, Presidents, and Public Opinion*. New York: Wiley.
- Müller-Rommel, F. 1989. *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties*. Boulder, CO: Westview.
- Mutz, D. C. 1993. "Direct and Indirect Routes to Politicizing Personal Experience: Does Knowledge Make a Difference?" *Public Opinion Quarterly* 57: 483-502.
- Nadeau, R., R. G. Niemi, A. Yoshinaka. 2002. "A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context across Time and Nations." *Electoral Studies* 21: 403-23.
- Nannestad, P., M. Paldam. 1994. "The VP-Function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years." *Public Choice* 79: 213-45.
- Neuman, W. R. 1986. *The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nicolakopoulos, I. 1989. *Introduction to the Theory and Practice of the Electoral Systems*. Athens-Komotini: Sakkoulas.
- Niedermayer, O. 2005. "Europa als Randthema: Der Wahlkampf und die Wahlkampfstrategien der Parteien." In *Europawahl 2004*, szerk. O. Niedermayer, H. Schmitt. Wiesbaden: VS Verlag.
- Nielsen, H. J. 2001. "Denmark." In *The 1999 Elections to the European Parliament*, szerk. J. Lodge. London: Palgrave.
- Niemi, R. G., H. F. Weisberg, szerk. 2001. *Controversies in Voting Behavior*. 4th ed. Washington DC: Congressional Quarterly Inc.
- Norpoth, H. 1985. "Politics, Economics and the Cycle of Presidential Popularity." In *Economics and Electoral Outcomes*, szerk. H. Eulau, M. S. Lewis-Beck. New York: Agathon.
- Norpoth, H. 1996. "The Economy." In *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, szerk. L. LeDuc, R. Niemi, P. Norris. London: Sage.
- Oppelland, T. 2003. "Compatibility between the EP and the Party Systems of East Central European Candidate States." Paper presented at the Joint Sessions and Workshops of the European Consortium for Political Research, Edinburgh, UK, 28 March-2 April 2003.
- Oppenhuis, E. 1995. *Voting Behavior in Europe*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Oppenhuis, E., C. van der Eijk, M. N. Franklin. 1996. "The Party Context: Outcomes." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Oscarsson, H. 1998. "Den svenska partirynden. Våljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996." Ph.D. disszertáció. Göteborgi Egyetem, Politikatudomány Tanszék.
- Paldam, M. 1991. "How Robust Is the Vote Function? A Study of Seventeen Nations over Four Decades." In *Economics and Politics: the Calculus of Support*, szerk. H. Norpoth, M. S. Lewis-Beck, J. D. Lafay. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Pammet, J. H. 1999. "Elections and Democracy in Russia." *Communist and Post-Communist Studies* 32: 45-60.

- Pellikaan, H., R. J. van der Veen. 2002. *Environmental Dilemmas and Policy Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettit, P. 1996. "Institutional Design and Rational Choice." In *The Theory of Institutional Design*, szerk. R. E. Goodin. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierce, R. 1999. "Mass-Elite Issue Linkages and the Responsible Party Model of Representation." In *Policy Representation in Western Democracies*, szerk. W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. Oxford: Oxford University Press.
- Popkin, S. L. 1991. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Powell, G. B. 2004. "Political Representation in Comparative Politics." *Annual Review of Political Science* 7: 273-96.
- Powell, G. B. J., G. D. Whitten. 1993. "A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context." *American Journal of Political Science* 37: 391-414.
- Price, S., D. Sanders. 1993. "Economic Expectations and Voting Intentions in the UK 1979-87: a Pooled Cross-section Approach." *Political Studies* 43: 451-71.
- Rabinowitz, G., S. E. Macdonald, O. Listhaug. 1991. "New Players in an Old Game: Party Strategy in Multiparty Systems." *Comparative Political Studies* 24: 147-85.
- Ray, L. 1999. "Measuring Party Orientations Towards European Integration: Results from an Expert Survey." *European Journal of Political Research* 36: 283-306.
- Reif, K. 1997. "Second-order Elections as Member State Second-order Elections Revisited." *European Journal of Political Research* 31: 115-24.
- Reif, K., H. Schmitt. 1980. "Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results." *European Journal for Political Research* 8: 3-44.
- Reif, K.-H. 1984. "National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984." *Electoral Studies* 3: 244-55.
- Reif, K.-H. 1985. "Ten Second-Order Elections." In *Ten European Elections*, szerk. K.-H. Reif. Gower: Aldershot.
- Riker, W. H., P. C. Ordeshook. 1968. "A Theory of the Calculus of Voting." *American Political Science Review* 62: 25-43.
- Rohrschneider, R. 2002. "The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-wide Government." *American Journal of Political Science* 46: 463-75.
- Rose, R. 1984. "Electoral Systems: A Question of Degree or of Principle?" In *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*, szerk. A. Lijphart, B. Grofman. New York: Praeger.
- Rose, R. 1995. "Mobilizing Demobilized Voters in Post-Communist Societies." *Party Politics* 1: 549-63.
- Rose, R., W. Mishler. 1998. "Negative and Positive Party Identification in Post-communist Countries." *Electoral Studies* 17: 217-34.
- Sanders, D. 2000. "The Real Economy and the Perceived Economy in Popularity Functions: How Much Do the Voters Need to Know? A Study of British Data, 1974-1997." *Electoral Studies* 19: 275-94.
- Schmitt, H. 2005. "The European Parliament Election of June 2004: Still Second-Order?" *West European Politics* 25: 650-79.

- Schmitt, H., T. Binder. 2004. "The Agendas of Voters and Parties in the European Parliament Election of 1999." Kézirat. Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Schmitt, H., R. Mannheimer. 1991. "About Voting and Non-Voting in the European Parliaments Election of June 1989." *European Journal of Political Research* 19: 31-54.
- Schmitt, H., A. Scheuer. 1996. "Region - Nation - Europa. Drei Ebenen politischer Steuerung und Gestaltung in der Wahrnehmung der Bürger." In *Das Europäische Mehrebenensystem*, szerk. T. König, E. Rieger, H. Schmitt. Frankfurt: Campus.
- Schmitt, H., J. Thomassen. 2000. "Dynamic Representation: The Case of European Integration." *European Union Politics* 1: 318-39.
- Schönbach, K., H. A. Semetko. 1992. "Agenda-Setting, Agenda-Reinforcing of Agenda Deflating? A Study of the 1990 German National Election." *Journalism Quarterly* 69: 837-46.
- Schuur, H. W. v., W. Post. 1990. *MUDFOLD User's Manual. A Program for Multiple Unidimensional Unfolding*. Groningen: ProGamma.
- Scully, R. 2000. "Democracy, Legitimacy and the European Parliament." In *The State of the European Union: Risks, Reform, Resistance and Revival*, szerk. M. G. Cowles, M. Smith. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. K. 1967. "Isolation, Assurance and the Social Rate of Discount." *Quarterly Journal of Economics* 112.
- Shabad, G., K. M. Slomczynski. 2004. "Inter-Party Mobility Among Parliamentary Candidates in Postcommunist East Central Europe." *Party Politics* 10: 151-76.
- Sikk, A. 2005. "How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe." *European Journal of Political Research* 44: 391-412.
- Sitter, N. 2001. "The Politics of Opposition and European Integration in Scandinavia: Is Euro-Scepticism a Government-Opposition Dynamic?" *West European Politics* 24: 22-39.
- Sitter, N. 2002. "Cleavages, Party Strategy and the Party System Change in Europe, East and West." *Perspectives on European Politics and Society* 3: 425-51.
- Smith, J. 1999. *Europe's Elected Parliament*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Sniderman, P. M. 1993. "The New Look in Public Opinion Research." In *Political Science: The State of the Discipline II*, szerk. A. W. Finifter. Washington, DC: American Political Science Association.
- Steunenberg, B. 1994. "Decision Making Under Different Institutional Arrangements: Legislation by the European Community." *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 150: 642-69.
- Steunenberg, B., J. Thomassen. 2002. *The European Parliament: Moving Toward Democracy in the EU*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Stimson, J. A. 1985. "Regression in Space and Time: A Statistical Essay." *American Journal of Political Science* 29: 914-47.
- Stokes, D. 1992. "Valence Politics." In *Electoral Politics*, szerk. D. Kavanagh. Oxford: Clarendon Press.
- Studlar, D. T., R. S. Flickinger, S. E. Bennett. 2003. "Turnout in European Elections: Towards a European-Centred Model." In *British Elections and Parties Review Volume 13*, szerk. C. Rallings *et al.* London: Frank Cass.

- Swyngedouw, M., J. Billiet, A. Carton, R. Beerten. 1998. *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen. Verkiezingen van 21 mei 1995*. Leuven: ACCO.
- Szelényi, I., É. Fodor, E. Hanley. 1997. "Left Turn in Postcommunist Politics: Bringing Class Back In?" *East European Politics and Societies* 11: 190-224.
- Taggart, P. 1998. "A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems." *European Journal of Political Research* 33: 363-88.
- Taggart, P., A. Szczerbiak. 2004. "Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe." *European Journal of Political Research* 43: 1-27.
- Teperoglou, E. 2002. "Oi Evroekloges stin Ellada kai stin Ispania." Kézirat. Athén: Athéni Egyetem.
- Thomassen, J. 1994a. "Empirical Research into Political Representation: Failing Democracy or Failing Models." In *Elections at Home and Abroad*, szerk. M. K. Jennings, T. E. Mann. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Thomassen, J. 1994b. "Models of Political Representation: Failing Democracy or Failing Models?" In *Elections at Home and Abroad, Essays in Honor of Warren E. Miller*, szerk. M. K. Jennings, T. E. Mann. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Thomassen, J. 1999. "Political Communication Between Political Elites and Mass Publics: The Role of Belief Systems." In *Policy Representation in Western Democracies*, szerk. W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J. 2002. "Parties and Voters. The Feasibility of a European System of Political Representation." In *The European Parliament. Moving Toward Democracy in the EU*, szerk. B. Steunenbergh, J. Thomassen. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1997. "Policy Representation." *European Journal of Political Research* 32: 165-84.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1999a. "Issue Congruence." In *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, szerk. H. Schmitt, J. Thomassen. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1999b. "Partisan Structures in the European Parliament." In *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*, szerk. R. S. Katz, B. Wessels. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 2004. "Democracy and Legitimacy in the European Union." *Tidskrift for Samfunnsforskning* 45: 377-410.
- Tillie, J. 1995. *Party Utility and Voting Behavior*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Tóka, G. 1992. "The Impact of the Religion Issue on Electoral Preferences in Hungary 1990-1991." In *Wahlen in Zeiten des Umbruchs*, szerk. O. W. Gabriel and K. G. Troitzsch. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tóka, G. 1996. "Parties, Electoral Choices in East Central Europe." In *Stabilising Fragile Democracies*, szerk. P. Lewis, G. Pridham. London: Routledge.
- Tóka, G. 2002. "Issue Voting and Party Systems in Central and Eastern Europe." In *Bürger und Demokratie in Ost und West. Studien zur politischen Kultur und zum politischen Prozess - Citizens and Democracy in East and West. Studies in Political Culture and the Political Process*, szerk. D. Fuchs, E. Roller, B. Wessels. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Tomka, M., P. M. Zulehner. 1999. *Religion in den Reformlaendern Ost(Mittel)Europas. Gott nach dem Kommunismus*. Ostfildern: Schwabenverlag.
- Tsebelis, G. 1994. "The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter." *American Political Science Review* 88: 128-42.
- Tsebelis, G., G. Garrett. 2000. "Legislative Politics in the European Union." *European Union Politics* 1: 9-36.
- Tucker, J. A., A. C. Pacek, A. Berinsky. 2002. "Transitional Winners and Losers, and Attitudes Toward EU Membership in Post-Communist Countries." *American Journal of Political Science* 46: 557-71.
- Tufte, E. 1975. "Determinants of the Outcomes of Midterm Congressional Elections." *American Political Science Review* 69: 812-26.
- Tufte, E. 1978. *Political Control of the Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tworzecki, H. 2002. *Learning to Choose: Electoral Politics in East-Central Europe*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Uhlener, C. 1989. "Rational Turnout: The Neglected Role of Groups." *American Journal of Political Science* 33: 390-422.
- Verney, S. 2004. "The End of Socialist Hegemony: Europe and the Greek Parliamentary Election of 7th March 2004." European Parties, Elections and Referendums Network Working Paper No 15. URL: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp80.pdf>. Letöltés dátuma: 2005. 2. 21.
- Volgens, A. 2002. "Manifesto Coding Instructions (Second Revised Edition)." Discussion Paper FS III 02-201. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Vreese, C. H. de, E. Lauf, J. Peter. előkészületben. "The Media and the European Parliament Elections: Second-Rate Coverage of a Second-Order Event?" In *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, szerk. C. van der Eijk, W. van der Brug. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Wessels, B. 1999. "System Characteristics Matter: Empirical Evidence from Ten Representation Studies." In *Policy Representation in Western Democracies*, szerk. W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. Oxford: Oxford University Press.
- Wessels, W. 1991. "The EC Council: The Communities Decision-Making Center." In *The New European Community*, szerk. R. Keohane, S. Hoffman. Boulder: Westview Press.
- White, S., B. Miller, A. Grodeland, S. Oates. 2000. "Religion and Political Action in Postcommunist Europe." *Political Studies* 48: 681-705.
- Whitefield, S. 2002. "Political Cleavages and Post-Communist Politics." *Annual Review of Political Science* 5: 181-200.
- Whitefield, S., M. A. Vachudova, M. Steenbergen, R. Rohrschneider, G. Marks, P. Loveless, L. Hooghe. 2005. "Do Expert Survey Produce Consistent Estimates of Party Stances on European Integration?" Kézirat. Oxford: Pembroke College.
- Widfeldt, A. 1995. "Party Membership and Party Representativeness." In *Citizens and the State*, szerk. H.-D. Klingemann, D. Fuchs. Oxford: Oxford University Press.
- Winter, L. de, M. C. Swyngedouw. 1999. "The Scope of EU Government." In *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, szerk. H. Schmitt, J. Thomassen. Oxford: Oxford University Press.

- Wlezien, C., M. N. Franklin, D. Twiggs. 1997. "Economic Perceptions and Vote Choice: Disentangling the Endogeneity Problem." *Political Behavior* 19: 7-17.
- Worre, T. 1996. "Denmark: Second-Order Containment." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Wüst, A., A. Volkens. 2003. "Euromanifesto Coding Instructions." Arbeitspapiere Nr. 64. Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Wüst, A. M. 2005. "Deutsche Parteien und Europawahlen: Programmatische Schwerpunkte 1979-2004." In *Europawahl 2004*, szerk. O. Niedermayer, H. Schmitt. Wiesbaden: VS Verlag.
- Wüst, A. M., D. Roth. 2005. "Parteien, Programme und Wahlverhalten." In *Wahl-Kampf um Europa*, szerk. J. Tenscher. Wiesbaden: VS Verlag.
- Wüst, A. M., H. Schmitt. előkészületben. "Comparing the Views of Parties And Voters in the 1999 Election to the European Parliament." In *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, szerk. C. van der Eijk, W. van der Brug. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Ysmal, C., R. Cayrol. 1996. "France: The Midwife Comes to Call." In *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, szerk. C. van der Eijk, M. N. Franklin. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Zaller, J. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.